Tietosuojavaltuutetun toimisto Dnro 1323/03/2015

4.6.2015'

Oikeusministeriö
PL 25
0023 VALTIONEUVOSTO
oikeusministerio@om.fi

Lausuntopyyntönne 5.5.2015 OM 17/00/2014

Lausunto uhridirektiivin (2012/29/EU) täytäntöönpanosta

Pyydettynä lausuntona esitän kunnioittavasti seuraavan.

Uhridirektiivin tavoitteena on parantaa rikoksen uhrin asemaa unionin alueella määrittämällä uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevat vähimmäisvaatimukset. Direktiivissä edellytetään muun muassa systemaattista haavoittuvien uhrien erityistarpeiden kartoittamista, joka perustuisi uhrin henkilökohtaiseen arviointiin. Direktiivi on kirjoitettu uhrin suojelemiseksi pääasiassa rikosoikeudellisessa menettelyssä ja sen aikana. Tässä mielessä uhrin suojelun ulottuvuus ja keinot eroavat todistajansuojelun ulottuvuudesta ja keinoista (88/2015, laki todistajansuojeluohjelmasta).

Asianomistajan henkilökohtainen arviointi

Kun ehdotuksia arvioidaan henkilötietojen käsittelyn ja suojan näkökulmasta tulee ensin vastaan kysymykset uudentyyppisestä esitutkintaan liittyvästä viranomaisaloitteisesta asianomistajan henkilökohtaisesta arvioinnista. Tässä arvioinnissa tulee todennäköisesti esille asianomistajan kertomana tai muuten hänen ominaisuuksiaan tai elinolosuhteitaan koskevia tietoja, jotka voivat olla erityisen henkilökohtaisia ”haavoittuvuuksia” tai heikkouksia taikka riippuvuuksia, joiden johdosta asianomistajan voi katsoa altistuvan muita helpommin rikoksen uhriksi. Kyseistä lähestymistapaa voi kutsua riskiperusteiseksi lähestymistavaksi arvioitaessa tarpeellisia suojelutoimia ja sinällään henkilötietojen käsittelyä tällaisessa tarkoituksessa voidaan pitää hyväksyttävänä. Kun rikoksen uhrin kokemus rikoksesta ja sen aiheuttamasta turvallisuuden tunteen järkkymisestä, on yksilöllinen, tulee tarpeellisten suojelutoimien arviointi tehdä vuorovaikutuksessa uhrin kanssa vielä siten, ettei uhri koe rikoksen johtuvan hänestä. Jotta tällainen vuorovaikutus onnistuisi, edellyttää arviointi luottamusta siihen, ettei tässä arvioinnissa esiin tulleet seikat paljastu ulkopuolisille. Tämän varmistamiseksi katson, ettei julkisuuslain 24 §:n 26 kohta ole näiltä osin riittävän yksilöivä vaan olisi kysymys 27 kohdan tyyppisestä henkilökohtaisesta arvioinnista. Tämän perusteella ehdotan lisättäväksi 27 kohtaan ”asianomistajan henkilökohtaisesta arvioinnista” ja perusteluihin viittausta tähän uuteen esitutkintalain säännökseen.

Rikosprosessissa uhrista kerättävän tiedon minimointi

Tietosuojan yksi periaate on tiedon minimointi, mikä on tuomioistuinmenettelyssä haastavaa sen julkisuuden ja viime kädessä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden kannalta. Tämä on direktiivissäkin tuotu esille. Uhrin näkökulmasta voidaan joissakin tilanteissa päätyä kuitenkin ojasta allikkoon jos esim. vainoamisrikoksen tutkinta päättyy syyttämättä jättämiseen ja esitutkinta-aineisto tarjoaa kaikkine yksityiskohtineen edellytykset vainoamiseksi koetun teon jatkamiselle.

Yksi keino rajoittaa laillisesti saatujen tietojen levittämistä ja hyväksikäyttöä, olisi julkisuuslain 23 §:n 2 momentin 2 virkkeen tarkoittaman asianosaisen salassapitovelvollisuuden ulottaminen suoraan lain mukaan tiettyjen rikosten (esim. lapsi uhrina) osalta pääsäännöksi eikä vain lain nojalla viranomaisen yksittäistapauksessa määräämäksi salassapitovelvollisuudeksi. Säännöksen 3 momentin mukaan salassapitovelvollisuus koskisi niin paljastamis- kuin hyväksikäyttötekotapoja.

Sananvapauden käyttö rikosta ja sen uhria koskevan tiedon levittämisessä

Direktiivin 21 artikla 2 kohdan mukaan jäsenmailta edellytetään sananvapautta ja moniarvoisuutta kunnioittaen, että tiedotusvälineitä rohkaistaan toteuttamaan itsesääntelykeinoja uhrien yksityisyyden, henkilökohtaisen koskemattomuuden ja henkilötietojen suojaamiseksi. Vakiintuneiden tiedotusvälineiden osalta Suomessa onkin itsesääntelykeinona pidettävät journalistin ohjeet, joissa on punnittu yksityiselämän suojan ja sananvapauden suhdetta todeten muun muassa arkaluonteisen rikoksen uhrin henkilöllisyyttä on suojattava, ellei sillä ole poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä (kohta 34).

Sen sijaan sosiaalisen median uudentyyppiset julkaisukanavat (esim. Facebook) perustuvat yksittäisen käyttäjän toimiin, joihin ei sovellu em. itsesäänte-lyn keinot vaan tällaista henkilötietojen julkaisutoimintaa joudutaan arvioimaan sananvapauden perusperiaatteen (”kenenkään ennalta estämättä”) mukaan jälkikäteen. Tällaisten tapausten varalle tulisi olla selkeä rikostunnusmerkistö sillä nykyisissä tunnusmerkistöissä on tulkinnanvaraisia kohtia. Olen antanut rikoslain 38 luvun 10 §:n 3 momentissa tarkoitetun lausunnon Facebook -sivustosta ”Ei hyssyttelyä pedofiileille – kaikki tiedot julkisiksi” lähinnä henkilörekisteririkoksen soveltuvuudesta tällaiseen rikostuomioiden ja niiden sisältämien henkilötietojen käsittelyyn. Sivusto näyttäisi olevan suljettu eikä tiedossani ole, että tapaus olisi edennyt tuomioistuimen arvioitavaksi.

Identiteettivarkauksien torjunta ja niistä selviäminen

Luvattoman henkilötietojen käsittelyn yksi tunnettu tekotapa on ns. identiteetti-

varkaus (rikoslain 38 luvun 9 a §), joka voidaan ymmärtää henkilötunnisteiden luvattomana käyttönä. Usein nämä teot liittyvät esimerkiksi petoksiin tai väärennyksiin, joissa tiedon kohteena oleva henkilö ei ole asianomistaja. Keskeisenä perusteena tälle uudelle rikosnimikkeelle voidaankin pitää tiedon kohteen asianomistajuuden vahvistamista.

Usein varsinkin sähköisten palvelujen tunnisteet ovat näitä rikoksia varten laittomasti hankittuja tietomurtotyyppisillä tekotavoilla. Valmisteltavana oleva EU:n tietosuoja-asetus tulee edellyttämään ainakin sitä, että rekisterinpitäjä ilmoittaa

henkilöille, joiden tiedot ovat päätyneet ulkopuolisille ja niistä toimenpiteistä, joihin rekisterinpitäjä on ryhtynyt luvattoman käytön estämiseksi sekä keinoista, joilla tiedon kohteet voivat puuttua ja suojautua luvatonta henkilötietojen käsittelyä vastaan.

Tietosuojavaltuutettu Reijo Aarnio

Ylitarkastaja Heikki Partanen